

7. ÜNİTE

KLASİK ÇAĞDA OSMANLI TOPLUM DÜZENİ

7.1. TOPLUMUN HARCİ, MİLLET SİSTEMİ

- Osmanlı Devleti'nde toplum; dinleri, dilleri ve ırkları bakımından farklı kökenlerden meydana gelen insanlardan oluşmuştur.
- Osmanlı toplumu dinî inançlar esas alınarak Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde iki ana gruba ayrılır.
- Müslümanlar, Ümmet-i Muhammed olarak anılmıştır.
- Gayr-i müslim tabiri ise ehli kitap olarak tanımlanan Hristiyan ve Yahudileri ifade eden ve İslamiyet'i din olarak kabul etmeyenler için kullanılmıştır.
- Osmanlı'da yasal statüleri belirlenmiş dinî cemaatlara **millet** adı verilmiştir.
- İslam hukukundan hareketle ülkesinde yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre teşkilatlandırarak yöneten Osmanlı Devleti'nin bu modeline **millet sistemi** denmiştir.
- Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde olmuştur.
- Osmanlıların geliştirdiği millet sistemi sayesinde ülkede yaşayan çeşitli dinlere, mezheplere ve ırklara mensup insanlar, asırlarca İslam kültür ve medeniyeti içerisinde varlıklarını koruyabilmiştir.

7.2. FETHEDİLEN YERLERDE İSLAM KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ

- Osmanlı Devleti, fethettiği toprakları geliştirip, refah düzeyini artırarak Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada ve güvenle yaşamasını sağlamıştır.
- Osmanlılar fethedilen bölgelerdeki Rum, Ermeni ve Yahudilere; yasalara uydukları, vergilerini ödedikleri, güvenlik ve düzeni muhafaza ettikleri sürece kendi okul, hastane ve mahkeme gibi kurumlarını yaşatma imkânı vermiştir.
- Fethedilen topraklarda zaman içerisinde bir baskı olmadan Müslüman olan gayri müslimler artmış ve Türkçe öğrenmeleri hızlanmıştır.
- Osmanlılar, bir şehri fethedince ilk olarak ana kiliseyi camiye çevirmiş ve ona Ulu Cami adını vermiştir.
- Şehre kadı ve subaşı tayin etmiştir.
- Fethedilen şehirlerde Ulu Cami, Türklerin yerleştiği semtin merkezini meydana getirir, Ulu Cami'nin yanında ise çarşı, bedesten veya arasta denilen yapılar kurularak bunların etrafında da mahalleler oluşturulmuştur.

Osmanlı Şehirlerinde Yaşam

- Şehirlerdeki mahalle halkı; cami ve mescitlerin dışında kahvehane, bozahane gibi mekânlarda veya düzenlenen panayır ve şenliklerde bir araya gelmiştir.
- Düğünler, insanların güzel zaman geçirdikleri şenliklere dönüşmüştür.
- Düğün, şenlik, ziyafet ve benzeri konularda "**surname**" adı verilen eserler yazılmıştır.
- Osmanlı toplumu için dinî törenler de, insanların kaynaştığı bir etkinlik türüdür.
- Özellikle Ramazan ayı içinde yapılan eğlenceler, İstanbul'dan yola çıkan "**SurreAlayı**" Hac münasebetiyle kutsal topraklara gönderilen hediyelerin bulunduğu bu alayın yola çıkışı, Ramazan ayını müjdeleyen önemli bir törendir.
- "Hırka-i Saadet" merasimi, Osmanlı sarayının Ramazan ayına mahsus önemli etkinliklerindendir.
- Hacivat ve Karagöz oyunları gibi etkinlikler Ramazan ayı eğlencelerindendi.
- İstanbul'da ilk kahvehaneler 1554 yılında Tahtakale'de açılmıştır.
- Her mahallede açılan kahvehaneler, mahalle ile ilgili kararların alındığı merkezler hâline gelmiştir.
- Mevlânâ'nın Mesnevi'si, Yunus Emre Divanı, Taberi Tarihi gibi edebiyat, tarih ve din konulu kitaplar önce cami ve tekkelerde daha sonra da kahvehanelerde okunmuş ve çoğunluğu okuryazar olmayan topluluklar tarafından dinlenmiştir.

Osmanlı Mutfağı

- Türk mutfağı çeşit ve lezzet açısından olduğu kadar yiyecek hazırlama ve pişirme teknikleri, özel gün yemekleri, mutfak araç ve gereçleri açısından da çok zengindir.

Osmanlı'da Kılık Kıyafet

- Osmanlı Devleti'nde kılık kıyafet kültürünün oluşmasında din kuralları, yaşanan çevre, sosyal yapı, gelenek ve kanunlar gibi unsurlar etkili olmuştur.
- İslamiyet'ten önce Türk kadın ve erkekleri üstte gömlek ve kaftan, başlarında börk, kalpak veya takke benzeri başlıklar taşımıştır.

7.3. OSMANLI'DA TOPRAK MÜLKİYETİ VE ÇİFTHANE SİSTEMİ

- Osmanlı toprak sisteminin temeli İslam toprak hukukuna dayanmaktadır.
- Osmanlı Devleti toprak sistemini oluştururken kendinden önceki Türk İslam devletlerinin toprak sisteminden yararlanmıştır.

-Fethettikleri yerlerde önceden uygulanan örf ve âdetler ile hukuki durumu dikkate alan Osmanlılar, her bölgenin özelliğine göre düzgün bir sistem oluşturmaya çalışmıştır.

- Osmanlı toprak sistemine bakıldığında arazi genel olarak mirî, mülk ve vakıf olmak üzere üçe ayrılmıştır.

I-Mirî arazi

Mülkiyeti devlete ait olan topraklardır.

-**Dirlik:** Mirî arazi içindeki en geniş topraklardır. Maaş karşılığı verilen dirlik toprakları gelirine göre has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılırdı.

-**Arpalık:** Saray adamlarına ve ilmiye sınıfından bazı yüksek rütbeli kişilere çalıştıkları süre içinde maaşlarına ek olarak verilen arazilerdir.

-**Paşmaklık:** Padişahın annesi, kızları veya kız kardeşleri gibi saray kadınlarına verilen arazilerdir.

-**Yurtluk ve Ocaklık:** Bir bölgenin Osmanlı Devleti'ne katılmasında etkili olan ve devlete sadakatle bağlılıklarını bildiren mahallî beylere verilen arazilerdir.

-**Malikâne:** Osmanlı Devleti'nin; fetihleri kolaylaştırmak ve teşvik etmek için seferlere katılan önemli komutanlara, dervişlere ve ahilere fethedilen ülkelerde verilen topraklardır.

-**Mukataa:** Osmanlı maliyesinin vergi toplama biçimlerinden olan mukataa, geliri doğrudan merkez hazinesine giden mirî arazileri de ifade eder.

II-Mülk arazi

Mülkiyeti kişilere ait olan topraklardır. Mülk arazi öşrî ve haracı olmak üzere ikiye ayrılıyordu.

-**Öşrî Topraklar:** Fetihlerden önce sahipleri Müslüman olan veya fetih sırasında İslam'ı kabul eden kişilere ait topraklara öşrî topraklar denilmektedir.

- **Haracî Topraklar:** Mülkiyeti gayrimüslimlere ait topraklardır.

Çifthane

-Osmanlı Devleti, toprakları üzerinde feodal oluşumları engellemek istemiş ve bu amaçla bir sistem geliştirmiştir.

-Bu sistem sayesinde toprakların büyük kısmının mülkiyetini devlet elinde tutmuştur.

-Osmanlı Devleti, köylü bir aileye bir çift öküzün işleyebileceği kadar mirî araziye belirli şartlarla kiraya vermiştir.

-Bir çift öküzün işleyebildiği arazilerin tümüne **çiftlik**, köylü ailesine ise **hane** denmiştir.

-Çifthane sisteminde; ailenin emeği, bir çift öküz ve işlenen arazi bir üretim birimini ve dolayısıyla bir mali birimi oluşturmuştur.

-Çiftçinin elindeki araziye satması, hibe veya vakfetmesi yasaktır.

Tahrir defterleriyle kayıt altına alınan arazilerden **“çift resmi”** adı altında vergi alınmıştır.

-Çifthane sistemi, toprakların büyük çiftlikler hâline getirilmesini önlemiş ve ekonominin temeli olan tarımın belirli ellerde toplanmasına izin vermemiştir.

-İşlediği toprağını haklı bir neden olmaksızın terk ederek başka yerlere göç eden veya başka işlerle uğraşmaya başlayan dolayısıyla arazisini üç yıl boş bırakan kimselerden **“çiftbozan resmi”** adı altında bir vergi alınmıştır.

7.4. LONCA TEŞKİLATI

-Osmanlı ekonomisinin üretim sisteminde Lonca Teşkilatı'nın ve narh uygulamasının rolü büyüktü. Loncalar, İslam toplumlarında uzun bir geçmişe sahip olan fütüvvet ve Ahilik zincirinin zamanla değişikliğe uğramış bir devamıdır.

- Lonca Teşkilatı şehrin nüfusuna göre üretim miktarının ayarlanması ve ürünlerin fiyatlarının belirlenmesinde etkiliydi.

-Bu teşkilat içinde her iş kolunun başında o koldaki ustalar tarafından seçilen bir şeyh, bir kethüda ve bir yiğitbaşı bulunurdu.

- Bu kişilerin; mesleğe çırak kazandırmak, hammadde temin ederek üyelere dağıtmak, üretilen malların standartlara uygunluğunu kontrol etmek ve meslek mensupları arasında dayanışmayı sağlamak gibi görevleri vardı.

-Osmanlı Devleti'nde fiyatları denetim altında tutmak amacıyla ilk dönemlerden itibaren narh uygulamasına başvurulmuştur.

-Narh uygulaması ile bir malın en fazla veya en az kaç paraya satılabileceğini devlet belirlerdi.

-Narha riayet etmeyenler, eksik ve hatalı mal satanlar ise cezalandırılırdı.

Osmanlıda Mesleki Eğitim ve Meslek Grupları

-Orta Çağ'da, İslam dünyasında doğan fütüvvet anlayışı sonucu ortaya çıkan Ahilik ve Lonca Teşkilatları toplumsal hayatta önemli rol oynardı.

-Anadolu'nun her şehir ve kasabasında bulunan Ahiler; güvenliği sağlar, gezgin ve misafirlere ziyafet verir, türkü ve oyunlarla halkın hoş vakit geçirmesini sağlar, ihtiyacı olanlara yardımda bulunurdu.

-Osmanlılarda loncaların kurmuş olduğu orta sandığı ve teavün (yardımlaşma) sandığı gibi sandıklarla üyeler arasında bir yardım düzeni oluşturulması, sosyal güvenceyi sağlamıştır.

-Osmanlı Devleti'nde vasıflı eleman ihtiyacı, küçük yaşta alınan çocukların Lonca Teşkilatı içerisinde yetiştirilmesiyle karşılanmıştır.

-Meslek öğrenmek üzere bir ustanın yanına çırak olarak verilen çocuklar önce kalfalığa sonra da ustalığa terfi ettirilmiştir.

- Gedik**, Osmanlılarda esnafın bir mesleği yapabilme yetkisidir. Ustalar içerisinde mesleğinin inceliklerini en iyi bilen seçkinler grubuna ihtiyarlar ya da esnaf ihtiyarları denirdi.
- Bunlar gerek esnaf içerisinde gerekse devletle olan ilişkilerde ön plana çıkan kişilerdi.
- Osmanlı Devleti'nde birçok alanda hizmet veren loncalar ve bu loncalara bağlı dükkânlar vardı.
- XVI. yüzyılın sonlarında faaliyet gösteren esnaf gruplarından bazıları şunlardır:

Mesleklerin Görevleri

- Kazzazlar** : İpek işleyen ipek satan kişiler.
- Hallaçlar**: Yünü veya pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kişiler.
- Nalçacılar**: Ayakkabının altına nal çakan kimse.
- Nalbantlar**: Hayvanların ayağına nal çakan kimse.
- Muytablar**: Kıl dokuyan kıldan eşya yapan kimseler.
- Palanduzlar** :Palan, bir çeşit semer diken kimseler.
- Neccarlar** :Kaba ağaç işi yapan bir çeşit marangoz.
- Bennalar**: Bina yapan kimse inşaatçı.
- Kahhâller** :Göz hekimleri.
- Debbâğlar**: Deriyi terbiye eden tabaklayan kullanıma hazırlayan kişiler.
- Kebeciler**: Yünden veya kaba kumaştan kalın kilim, ceket, palto, aba yapan kişiler.
- Simkeşler**: Gümüş tel, sim işleyen zanaatkarlar.
- Bezzâzlar**: Pamuk, Yün, ipek bez imal eden kumaş işi yapan kişi.
- Dülbentçiler** :Pamuklu, ince ve seyrek dokunmuş hafif ve yumuşak bez işi yapanlar.
- Ticari mallar, bazen üretildiği yerde tüketiciye ulaşırken bazen de gemi veya kervanlarla başka ülkeler ulaşırdı.
- Ticari malın bu yolculuğunda mola verdiği veya sona ulaştığı mekânlar; limanlar, kervansaraylar, hanlar, kapanlar, bedestenler, çarşılar ve pazar yerleridir.
- Çarşılar; şehir içinde alışverişin yapıldığı, her dönem canlı ve göz alıcı mekânlardır.
- Osmanlılarda çarşı, genellikle bedesten adı verilen kapalı mekânlardaki dükkânların etrafında toplanmıştır.
- Liman kentleri, dünya ekonomisinin en önemli birimleridir. İstanbul, İzmir, Trabzon, İskenderun, Mersin, Beyrut ve Selanik gibi kentler; XIX. Yüzyılda Osmanlı'nın önemli liman kentleridir.

7.5. OSMANLI'DA VAKIF MÜESSESESİ

- İslam tarih ve medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olarak kabul edilen vakıf; bütün İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur.
- Vakfın temelini insanlığa karşı şahsi ve vicdani sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma duygusu gibi değerler oluşturmıştır.
- Osmanlı Devleti'nde toplumdaki sosyal dengenin sağlanmasında etkili olan vakıflar; sosyal barışın ve adaletin korunmasında devlet, toplum ve fert ilişkisinin olumlu yönde gelişmesinde önemli rol oynamıştır.
- Devlet; cami, imarethane, medrese, şifahane, hamam ve kervansaray gibi dinî ve sosyo-ekonomik tesisleri vakıflar yoluyla yaptırmıştır.
- Osmanlı Devleti, hayırseverleri teşvik edici bir rol üstlenmiş padişahlar başta olmak üzere hanedan üyeleri ve birçok devlet adamı da çeşitli vakıflar kurmuştur.
- Sahibi bulunduğu bir mülkü toplumun yararına ebedî olarak tahsis eden yani vakfeden kişiye vâkıf, vakfedilen mala mevkuf denirdi.
- Vakfın işleyişini, amaçlarını anlatan ve vakfın tüzüğü kabul edilen vakfiyenin, kadının onayından geçmesi gerekirdi.

Vakıf Kültürü

- Osmanlılarda bir külliye'nin bittiği yerde diğerinin birimleri başlıyor, böylece şehir dokusu ortaya çıkıyordu.
- İstanbul, hayrat külliyelerinden oluşan bir şehirdi.
- Osmanlı külliyesi sadece ibadet yeri, öğretim merkezi veya fakir barınağı değildi.
- Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatta bilinen vakıfların yanında ayrıntı gibi görünen pek çok alanda hizmet veren vakıflarda vardır.
- Öksüz ve Yetim Çocukları Barındıran Vakıf'tan, Âmâlara Hizmet Eden Vakıf'a; Sokak Hayvanlarına Ekmek Veren Vakıf'tan, Kadın Sığınma Evi Vakfı'na; Sosyal Güvenlik Vakfı'ndan, Ölçü ile Ekmek Dağıtan Vakıf'a kadar pek çok vakıf kurulmuştur.